

Barbara Wywiał, *Fenomen szkoły historii społeczno-gospodarczej Franciszka Bujaka*, Księgarnia Akademicka, Kraków 2023, ss. 320.

W 2023 r. nakładem Księgarni Akademickiej w Krakowie, w serii Bibliotheca Jagiellonica. Fontes et Studia, ukazała się monografia Barbary Wywiał *Fenomen szkoły historii społeczno-gospodarczej Franciszka Bujaka*. Przedstawia ona dorobek formacji badawczo-intelektualnej stworzonej przez profesora Franciszka Bujaka. Autorka książki Barbara Wywiał jest związana zawodowo z Biblioteką Jagiellońską, a recenzowana rozprawa powstała na podstawie pracy doktorskiej pod tym samym tytułem, obronionej w 2022 r. W 2024 r. Barbara Wywiał została laureatką siódmej edycji konkursu o Nagrodę im. Franciszka Bujaka na najlepszą w Polsce książkę z historii gospodarczej i społecznej, przyznawaną przez Polskie Towarzystwo Historii Gospodarczej.

Franciszek Bujak uznawany jest, obok Jana Rutkowskiego, za jednego z założycieli polskiej historii gospodarczej, która uformowała się jako odrębna dyscyplina naukowo-badawcza na początku XX w.¹ Za jej symboliczny początek uznaje się rok 1905, kiedy opublikowana została praca habilitacyjna Franciszka Bujaka *Studia nad osadnictwem Małopolski*². Była to pierwsza habilitacja z zakresu historii gospodarczej w Polsce. Początki kariery naukowej Franciszka Bujaka miały miejsce na Uniwersytecie Jagiellońskim (UJ), od początku lat dwudziestych XX w. związał się on z Uniwersytetem Jana Kazimierza we Lwowie (UJK), gdzie stworzył prężny ośrodek badawczy, wypracował też własną koncepcję historii społeczno-gospodarczej, która została nazwana szkołą Bujaka. Miała ona gigantyczne zasługi dla rozwoju polskiej historiografii społeczno-gospodarczej w całym XX w.

Przedmiotem rozprawy Barbary Wywiał jest geneza szkoły Bujakowskiej, przedmiot i metoda prac jej założyciela oraz jego uczniów. Użyte w tytule książki słowo „fenomen” oddaje wyjątkowość stworzonej przez Bujaka instytucji. Jak pisze Barbara Wywiał, Bujak w ciągu dwóch dekad (zasadniczo przypadających na okres międzywojenny) zorganizował na UJK prężnie działający zespół historyków. Jego wyjątkowość polegała na realizacji drobiazgowo zaprojektowanego i szeroko zakrojonego programu badawczego, wykonywanego w kolejnych latach. Drugim filarem szkoły była praca dydaktyczna. Można zatem

---

¹ Profesor Jan Rutkowski zbudował poznański ośrodek historii gospodarczej; J. Topolski, *Le développement des recherches d'histoire économique en Pologne*, „Studia Historiae Oeconomicae” 1966, s. 12 n.

² J. Maternicki, *Historia i historycy*, Rzeszów 2005, s. 40.

stwierdzić, że Bujak zbudował pierwszy dydaktyczno-naukowy ośrodek historii gospodarczej w Polsce.

Szkole Bujaka początek dało seminarium historii społeczno-gospodarczej, które stworzył on w latach dwudziestych XX w. na UJK i kierował do wybuchu II wojny światowej. W ciągu tych niemal 20 lat spod pióra Bujaka i jego uczniów wyszło kilkadziesiąt monografii, dziesiątki artykułów i recenzji, które w istotnym stopniu uformowały polską historiografię gospodarczą. Część badaczy kontynuowała swoją pracę po wojnie w ośrodkach akademickich, do których trafili w wyniku zmian granic państwa (m.in. do Krakowa, Torunia czy Wrocławia).

Badania prowadzone przez historyków skupionych w szkole Bujaka koncentrowały się wokół kilku wyraźnych obszarów. Zanim do nich przejdę, chciałabym kilka zdań poświęcić fenomenowi samego Franciszka Bujaka. Chłopski syn, urodzony w 1875 r. we wsi Maszkienice w powiecie brzeskim w Małopolsce, student Uniwersytetu Jagiellońskiego (studiował filozofię, historię oraz geografę), w 1899 r. obronił pracę doktorską z geografii historycznej, potem przez kilka lat studiował w Rzymie, Genewie i Lipsku. Po powrocie do kraju zajął się badaniami wsi, w 1903 r. ogłosił pracę *Żmijca wieś powiatu limanowskiego. Stosunki gospodarcze i społeczne*, która przyniosła mu duży rozgłos z racji wieloaspektowego i interdyscyplinarnego, historyczno-socjologiczno-gospodarczego ujęcia historii tej osady. Po habilitacji, w latach 1905–1918, Bujak pracował jako profesor na UJ, krótko – w latach 1919–1921 – na Uniwersytecie Warszawskim, a od 1921 do 1941 r. na UJK. Był członkiem wielu stowarzyszeń naukowych, politycznie związał się ze środowiskami ludowymi i narodowymi. Pozostawił po sobie gigantyczny dorobek, dotyczący głównie stosunków wiejskich.

Bujak był niewątpliwie postacią charyzmatyczną, o olbrzymim autorytecie naukowym, poniekąd wyprzedził swoją epokę pod względem naukowo-badawczym, a także organizacyjnym, tworząc zespół badawczy, który pozostawił po sobie rozległy i ważny dorobek publikacyjny. Jak można zdefiniować dzieło Bujaka w postaci stworzonej przez niego szkoły? Definicji może być kilka: ta wychodząca z określenia zespołów skupionych wokół wybitnego uczonego, jako wspólnotę koncepcji i zasad uprawiania określonej dziedziny, wreszcie jako swego rodzaju instytucję organizującą pracę zespołu uczonych. Szkoła Bujaka łączyła te elementy, była wspólnotą badaczy uprawiających historię społeczno-gospodarczą według reguł zbudowanych przez Mistrza, gdzie przedmiot badań był w sposób planowy określony, zaprogramowany i realizowany. Mistrza i uczniów łączyły wyjątkowe relacje, po trosze opiekuńcze, jednocześnie bardzo wymagające. Wiemy o nich z licznych relacji uczniów, które Autorka szeroko przywołuje w swojej pracy.

Przedmiot badań prowadzonych w szkole Bujaka koncentrował się wokół palety zagadnień wskazywanych przez Mistrza, którego pragnieniem było stworzenie serii monografii, które w finalnym efekcie dałyby syntezę historii społeczno-gospodarczej Polski. Choć plan ten nie został ostatecznie zrealizowany (wybuch wojny), niemniej przyniósł owoce w postaci licznych prac poświęconych określonym aspektom polskiej przeszłości gospodarczej. W recenzowanej książce Barbary Wywiół poświęcone są im kolejne rozdziały.

Omawiane studium zostało podzielone na dziesięć rozdziałów. Pierwszy dotyczy Franciszka Bujaka i jego działalności na UJ oraz UJK. Zdaniem Autorki doświadczenia organizacyjne i dydaktyczne wyniesione z okresu krakowskiego można uznać za determinantę koncepcji szkoły naukowej stworzonej na UJK. Rozdział drugi syntetyzuje przedmiot realizowanych badań, przedstawia metody uprawiania nauki, zasady warsztatu badawczego, koncepcję zespołowości i podziału zadań poprzez inicjowanie prac seminaryjnych i ich systematyczną realizację. Rozdział ten pozwala zrozumieć cechy szkoły Bujaka, w tym wyróżniającą ją planowość prowadzonych badań, ich zespołowość i spójność metodologiczną. W tymże rozdziale znalazł się także wkład Bujaka w stworzenie „Roczników Dziejów Społecznych i Gospodarczych”.

Kolejne rozdziały (od trzeciego do dziesiątego) odnoszą się do obszarów badawczych i dorobku szkoły Bujaka w okresie międzywojennym, a także, jeśli badania były kontynuowane, w okresie powojennym. W kontekście tej analizy pokazano przesłanki doboru tematów i metod badawczych oraz sylwetki uczonych uprawiających dany obszar badań. Owe obszary wyznaczały serie publikacji dotyczących zaplanowanych grup zagadnień. Były to: historyczne badania cen (rozdział 3), kronika klęsk elementarnych (rozdział 4), demografia historyczna (rozdział 5), historia osadnictwa – geografia historyczna (rozdział 6), kredyt ziemski i kontrakty lwowskie (rozdział 7), wielka własność ziemska (rozdział 8), historia włościan (rozdział 9), prace niezwiązane w serie (miasta handlowe, dzieje miar i wag) oraz Biblioteka Puławska (rozdział 10). Powyższą konstrukcję rozprawy Barbara Wywiół zaczerpnęła z *Kroniki Zakładu Historii Gospodarczej i Społecznej UJK*, w której relacjonując w 1937 r. 15-letni dorobek swojego Zakładu, Bujak wskazał siedem obszarów/serii, którymi zajmował się jego zespół. Były to: kronika klęsk elementarnych, historia cen, historia zaludnienia, historia osadnictwa, kredyt ziemski i kontrakty lwowskie, wielka własność ziemska, historia włościan oraz inne prace „nie wiążące się w serie”.

Rozdziały od trzeciego do dziesiątego mają dość symetryczną konstrukcję. Zawierają wprowadzenie wskazujące na postulaty badawcze, doświadczenie „kierownika prac”, który wyznaczał strukturę i metodę kolejnych opracowań, sylwetki ich autorów i ich piśmiennictwo, następnie jego odbiór przez krajowe (czasem międzynarodowe) środowiska historyków. W ten sposób powstawały np. serie dotyczące historii cen, historii osadnictwa, demografii itd. Ta metoda pracy wymagała dyscypliny i systematyczności.

Szkoła Bujaka wykreowała wielu znakomitych historyków tworzących w okresie międzywojennym, część z nich kontynuowała badania w okresie powojennym. Wymienić tu należy następujące osoby: Stanisław Ingot – badacz stosunków wiejskich w średniowieczu i epoce nowożytnej, Stanisław Hoszowski – demograf historyczny i badacz cen, Tadeusz Furtak, Julian Pelc i Stanisław Siegel – badacze historii cen, Aleksy Gilewicz – metrolog, Roman Grodecki – metrolog i badacz historii pieniądza, Tadeusz Lutman i Michał Wąsowicz – badacze handlu, Helena Madurowicz-Urbańska – wybitna badaczka demografii historycznej, Wincenty Styś – badacz wsi, Jan Wareżak – badacz osadnictwa, Roman Rybarski – historyk skarbowości i pieniądza. Dodać należy, że Bujak potrafił

pozyskiwać środki finansowe na badania i stypendia (m.in. z Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, Zarządu m. Warszawy, stypendia fundował z kolei Fundusz Kultury Narodowej czy Fundacja Rockefellera). Pomocne były zapewne kontakty polityczne Bujaka, związany był ze środowiskami ludowymi i narodowymi (politycznie zaangażowani byli także niektórzy jego uczniowie; dodam, że wątków politycznych Autorka nie rozwija).

Na końcu rozprawy Autorka zamieściła, obok zwyczajowego zakończenia i bibliografii, bardzo cenne aneksy (zawierają one spis wykładów i ćwiczeń z historii gospodarczej w latach akademickich 1905/1906–1939/1940, skład seminarium Bujaka, przedmiot spotkań seminaryjnych, dorobek naukowy Mistrza i jego uczniów) oraz indeksy osobowy i geograficzny.

Praca Barbary Wywiał powstała na podstawie szerokiej bazy źródłowej. Stanowią ją materiały zgromadzone w Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie, w Archiwum Państwowym Obwodu Lwowskiego we Lwowie oraz w Bibliotece Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu. Bardzo ważnym materiałem źródłowym są teksty prac naukowych Franciszka Bujaka oraz jego uczniów, recenzje ich dorobku, następnie materiały kronikarskie i wspomnieniowe osób związanych ze szkołą, wszelkiego rodzaju sprawozdania, spisy, wykazy pokazujące działalność uniwersytetów, towarzystw oraz instytucji naukowych, z którymi związany był Bujak i jego środowisko.

Omawiana książka nie jest pierwszym opracowaniem poświęconym szkole Bujakowskiej. Pisali o niej historycy polskiej historiografii, m.in. Andrzej Feliks Grabski, Krzysztof Zamorski, a także historycy kontynuujący w sposób pośredni lub bezpośredni tradycje tej szkoły, np. Helena Madurowicz-Urbańska, Piotr Franaszek i inni³. Dodać przy tym należy, że koncentrowali się oni zazwyczaj na osobie Mistrza. O cechach szkoły w sensie koncepcjo-organizacyjno-badawczym pisano zazwyczaj bardzo syntetycznie, czasem niejako *en passant*. Jak pisze Barbara Wywiał, jej rozprawa wypełnia w związku z tym lukę w literaturze historiograficznej. Recenzowana książka jest kompletnym studium, które w sposób analityczny przedstawia wszystkie aspekty działalności szkoły: pomysł i koncepcję uprawiania historii gospodarczej, stosowane metody badawcze, organizację pracy, wewnętrzny „system recenzji” poprzez prezentację badań na seminariach, efekty w postaci publikacji i ich odbioru przez środowisko historyków.

---

³ A.F. Grabski, Franciszek Bujak i historia gospodarcza, w: *Kształty historii*, red. A.F. Grabski, Łódź 1985, s. 329–330; P. Franaszek, *Bujakowska koncepcja badania dziejów gospodarczych ziem polskich. „Badania z Dziejów Społecznych i Gospodarczych” i „Informator statystyczny do dziejów społeczno-gospodarczych Galicji”*, w: *Celem nauki jest człowiek... Studia z historii społecznej i gospodarczej ofiarowane Helenie Madurowicz-Urbańskiej*, red. P. Franaszek, Kraków 2000, s. 37–46; K. Zamorski, *Spór o syntezę w początkach polskiej historii społecznej i gospodarczej. Franciszek Bujak i Jan Rutkowski*, w: *Pomiędzy starym a nowym światem. Historia, migracje, etniczność. Tom dedykowany profesorowi Adamowi Walaszki*, red. M. Kijewska-Trembecka, E. Michna, Kraków 2022, s. 31–46; H. Madurowicz-Urbańska, *Franciszek Bujak – o nowy kształt historii*, Kraków 2001; też, *Franciszek Bujak (1875–1853)*, w: *Złota księga Wydziału Historycznego*, red. J. Dybiec, Kraków 2000, s. 207–211.

Te cechy sprawiają, zdaniem Barbary Wywiał, że określenie Bujakowskiej szkoły historii społeczno-gospodarczej mianem fenomenu jest w pełni zasadne.

Autorka zwróciła uwagę na szereg specyficznych metod pracy naukowej Franciszka Bujaka, który zasłużenie uznawany jest za jednego z koryfeuszów polskiej historii społeczno-gospodarczej. Po pierwsze zwracał on uwagę na ważność badań społeczno-gospodarczych dla rozwoju polskiej historiografii. Było to w tamtej epoce *novum*, historia społeczna czy gospodarcza były w zasadzie nieobecne, dominowały historia polityczna, historia królów, wojen itd. Po drugie Bujak bardzo szeroko kreślił przedmiot badań historyczno-gospodarczo-społecznych. Po trzecie kreował ścieżkę badań, które miały być prowadzone na podstawie źródeł jakościowych i ilościowych (m.in. z wykorzystaniem ksiąg metrykalnych, handlowych, rachunkowych itd.), zazwyczaj o charakterze mikrograficznym i lokalnym (historyczne źródła gospodarcze w skali „makro”, poza skarbowymi, celnymi, częściowo pieniężnymi, nie istniały). Jego zasługą, czy szerzej jego szkoły, było uczynienie z historii gospodarczej nowej dziedziny nauk historycznych i osobnej dyscypliny uniwersyteckiej.

Na marginesie powyższego sformułować można wobec Autorki krytyczną uwagę czy swego rodzaju niedosyt. Otóż uważam, że wskazany aspekt szkoły Bujaka powinien zostać przez Autorkę rozwinięty. Chodzi o to, że zabrakło pokazania formatu Bujaka jako historyka nowego typu, zwolennika historii kompletnej, pokazującej społeczeństwa i gospodarki w konwencji przyczynowo-skutkowej, na podstawie możliwie szerokiej bazy źródeł jakościowych i ilościowych. To nowatorskie podejście do badań historycznych było inspirujące i przyciągało rzeszę młodych badaczy, którzy z pasją realizowali koncepcje Bujaka, a po „usamodzielnieniu” twórczo je rozwijali. To z pewnością ważny element wyjaśniający fenomen Bujaka jako Nauczyciela i Mistrza, który zbudował wzorzec trudny do skopiowania. Warto też podkreślić międzynarodowe kontakty polskiej historii społeczno-gospodarczej, w tym z francuskim środowiskiem „Annales”. Niemniej, jak zauważa Autorka, dorobek szkoły Bujakowskiej był dla świata zachodniego „nieprzyswajalny” z powodu bariery językowej. Jeśli już, to był „odkrywany” fragmentarycznie i z opóźnieniem (np. historia cen stała się inspiracją dla badań koniunktury prowadzonych przez historyków zachodnich).

Współczesny czytelnik, wertując kolejne strony rozprawy Barbary Wywiał, będzie zapewne zaskoczony rozmachem przedsięwzięcia, jakim stała się szkoła Bujaka. Była to zasługa samego Mistrza oraz utalentowanych badaczy, których przyciągnął do swojego zespołu. Zbudował instytucję, która dała znakomity produkt w postaci cennych prac, do których sięgali i nadal sięgają historycy gospodarczy, zwłaszcza że gros źródeł, z których korzystali badacze szkoły Bujakowskiej, dzisiaj już nie istnieje.

Działalność szkoły Bujakowskiej przerwał wybuch II wojny światowej. Środowisko historyków uległo rozproszeniu, niektórzy wyemigrowali, inni kontynuowali prace w ukryciu, część zginęła. Po wojnie Franciszek Bujak osiadł w Krakowie, trafił na Wydział Rolniczy na Uniwersytecie Jagiellońskim. Z powodu złego stanu zdrowia nie mógł prowadzić pracy naukowej. Zmarł w Krakowie w 1953 r. Jego działo kontynuowali, na ile to było możliwe, jego uczniowie,

tworząc własne szkoły w starych i nowych ośrodkach akademickich. Szkoła Bujakowska pozostała niedościgłym wzorcem, z pewnością inspirującym dla kolejnych pokoleń historyków gospodarczych.

Cecylia Leszczyńska
Uniwersytet Warszawski
<https://orcid.org/0000-0003-4919-7695>